

Středoškolská technika 2024

Setkání a prezentace prací středoškolských studentů na ČVUT

Římské právo, zvláště trestní, očima středoškoláka

Jan Broulík

První soukromé jazykové gymnázium Hradec Králové
Brandlova 875, Hradec Králové

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem svou práci „*Rímské právo, zvláště trestní, očima středoškoláka*“ v rámci projektu SOČ vypracoval samostatně a použil jsem pouze prameny a literaturu uvedené v seznamu bibliografických záznamů. Prohlašuji, že tištěná verze a elektronická verze soutěžní práce jsou shodné. Nemám závažný důvod proti zpřístupňování této práce v souladu se zákonem č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších předpisů.

V Hradci Králové dne _____

Jan Broulík

Poděkování

Děkuji všem lidem, kteří přispěli radou, anebo pomocí k úspěšnému dokončení této práce. Jmenovitě bych velmi rád poděkoval svým rodičům za každodenní podporu a pomoc. Dále děkuji vedoucímu práce Mgr. Jiřímu Aubrisovi a svému obronému konzultantovi, JUDr. Pavlu Kocourkovi, který pracuje jako director of legal CZ/SK v pojišťovně Uniqa, za poskytnutí cenných rad a materiálů k mé práci.

Anotace

BROULÍK, J. Římské právo, zejména trestní, očima studenta střední školy. Hradec Králové, 2024. Práce soutěže SOČ. Vedoucí práce Mgr. Jiří Aubris. Odborný konzultant JUDr. Pavel Kocourek. 39 s.

Tato práce se zabývá římským právem a jeho kontinuálním vývojem. Její úvodní část seznamuje s římským právem jako celkem, a to chronologickou cestou jeho vzniku a vývoje. Tato část je důležitá pro základní orientaci a chápání právního systému Římské říše. Ve druhé části se tato práce více zaměřuje na téma trestního práva. Cílem této práce je zpopularizovat římské právo jako celek, podrobněji nahlédnout do jeho trestního odvětví a zpřístupnit srozumitelnou formou laické veřejnosti jeho vývoj, a to především studentům středních škol, kteří by v budoucnu chtěli studovat právo.

Klíčová slova: římské právo, zákon, kodifikace, vývoj

Annotation

BROULÍK, J. Roman law with, especially criminal, through the eyes of a high school student. Hradec Králové, 2024. Thesis competition SOČ. Thesis Supervisor Mgr. Jiří Aubris. Expert consultant JUDr. Pavel Kocourek. 39 p.

This work focuses on Roman law and its continuous development. Its introductory part acquaints the reader with Roman law as a whole, tracing its origins and evolution chronologically. This section is important for basic orientation and understanding of the legal system of the Roman Empire. The second part of this work delves more into the topic of criminal law. The aim of this work is to popularize Roman law as a whole, to delve into its criminal branch in detail, and to make its development accessible to the lay public in an understandable form, primarily to high school students who may wish to study law in the future.

Keywords: roman law, law, codification, evolution

Obsah

ÚVOD	8
TEORETICKÁ ČÁST	9
1 VÝZNAM ŘÍMSKÉHO PRÁVA	9
2 OBYČEJOVÉ PRÁVO	10
3 V DOBĚ KRÁLOVSKÉ	11
3.1 Leges regiae	11
4 ZA REPUBLIKY	12
4.1 Ius civile Papirianum	12
4.2 Zákon 12 desek	12
5 ZA CÍSAŘSTVÍ	14
6 CORPUS IURIS CIVILIS	15
6.1 Další kodifikace	15
7 VÝZNAMNÍ ŘÍMŠTÍ PRÁVNÍCI	16
7.1 Gaius	16
7.2 Tribonianus	16
7.3 Tiberius Coruncanius	17
7.4 Salvius Julianus	17
7.4.1 Edictum praetoris	17
7.4.2 Digesta v 90 knihách	18
8 TRESTNÍ PRÁVO	19
8.1 Doba královská	20
8.2 Republika	23
8.2.1 Ius provocationis	25
8.2.2 Komiciální proces	25
8.2.3 Řízení před soudními porotami	27
8.2.4 Příklady trestných činů	29
8.3 Císařství	30
8.3.1 Principát	30
8.3.2 Dominát	32
9 METODIKA	33
10 VÝSLEDKY	34
DISKUZE	35

ZÁVĚR	36
LITERATURA	37

ÚVOD

Předkládaná práce je věnována Římskému právu. Nejdříve obecnou formou zkoumá jeho historii a postupný vývoj a ve druhé části se zaměřuje více na jeho trestní část v každé době jeho fungování, tedy od doby římských králů po císařský dominát. Zároveň by tato práce měla být jakýmsi úvodem do problematiky historie práva. Jedná se tedy o ucelený základ pohledu na Římské právo se zaměřením na právo trestní.

Téma jsem si zvolil, protože jsem se chtěl ponořit do této problematiky a začít se tak připravovat na studium práv, kterému bych se chtěl v budoucnu věnovat.

Cílem této práce je poskytnout laické veřejnosti možnost dozvědět se něco o tomto období historie a uvědomit si, jak fungoval právní systém jedné z největších a dodnes nejznámějších říší starověku. V tomto rozsahu jsem žádnou práci osvětlující tuto problematiku a obecný kontinuální rozvoj římského práva, případně právě se zaměřením na jedno jeho odvětví, nenašel. Zdroje, ze kterých jsem čerpal, jsou většinou velmi odborné a jdou, na znalosti studentů střední školy, pro které je tato práce primárně určena, moc do hloubky. Tato práce má komplexním pohledem ambice přispět k popularizaci římského práva jako základu většiny dnešních právních systémů.

Při bádání jsem použil metodu historiografickou. Na práci jsem spolupracoval s odborným konzultantem JUDr. Pavlem Kocourkem a vedoucím práce Mgr. Jiřím Aubrišem, kterým bych tímto rád poděkoval.

TEORETICKÁ ČÁST

1 VÝZNAM ŘÍMSKÉHO PRÁVA

Římské právo je označení pro právní systém městského státu Řím. Řím byl původně malým městským státem, který se později rozrostl do obrovského celosvětového impéria, které se nazývá Imperium Romanum. Celosvětové samozřejmě nebylo z dnešního pohledu, ale za doby svého největšího vlivu zahrnovalo takřka celý tehdy známý svět. Právní systém této říše tedy měl ohromný dosah a možnost kontinuálního vývoje po mnoho staletí, ba i tisíciletí, a to bez větších zvratů a vnějších zásahů, a také víceméně ve stejném prostředí¹

Historii Říma můžeme členit podle více kritérií. Nejčastěji uváděné dělení, které budeme také používat po celou dobu této práce, je dělení, které zohledňuje vývoj římského státního zřízení, na základě toho tedy budeme rozlišovat dobu královskou (753 př. n. l.-510 př. n. l.), období republiky (510 př. n. l.-27 př. n. l.) a cisařství (27 př. n. l.-565 n. l.).²

Prvním významem římského práva je význam historický. Ten spočívá právě v onom kontinuálním vývoji nejen státu, ale i práva v něm. Nejzachovalejší historický význam je v kodifikaci císaře Justiniána I., nazývaném Corpus iuris civilis.³

¹[1]STLOUKALOVÁ K., (ed.) *Soudobá reflexe římského práva*. Praha: Eva Rozkotová, 2015, s. 14. ISBN 978-80-87975-29-9.

²[2] MOMMSEN, Theodor. *History of Rome*. Vol. I. Přel. William P. Dickson. New York: Scribner, Armstrong&CO., 1874, s. 6-7.

³[1]STLOUKALOVÁ K., (ed.) *Soudobá reflexe římského práva*. Praha: Eva Rozkotová, 2015, s. 15. ISBN 978-80-87975-29-9.

2 OBYČEJOVÉ PRÁVO

Po dlouhá staletí žili, ještě před vznikem státu, Římané podle obyčejových pravidel, jakýchsi nepsaných norem, které měly často sakrální charakter. Objevují se zde tresty jako prokletí, různé formy božích trestů apod. Zvyklosti a obyčeje za starověkého Říma měly na nejranějších stupních vývoje nejtěsnější spojení s náboženskými představami, považovaly se za výron vůle bohů, za pravidla bohy daná, proto také prvními „právníky“ byli kněží, neboli pontifikové. Tyto ústně tradované zákony zároveň vyjadřovaly jakýsi morální kodex společnosti a tresty byly přizpůsobeny místním poměrům. Prolínají se v něm dvě oblasti, a to oblast vztahů mezi lidmi a bohy, kterou Římané nazývali *fas*, a oblast vztahů mezi lidmi, pro kterou platilo označení *ius*.⁴

⁴[3] PECINA, T. *Iuridictum*. [online], cit. 2023-12-14. url: https://iuridictum.pecina.cz/w/Hlavn%C3%AD_strana.38

3 V DOBĚ KRÁLOVSKÉ

V době královské o římském právu jako takovém mnoho zmínek nemáme. Existují pouze legendy o tzv. královských zákonech (*leges regiae*), které přenášely legislativní republikánské zkušenosti do dob minulých.

3.1 *Leges regiae*

Jako *leges regiae* se tedy označují zákony, o kterých někteří historici tvrdí, že pochází z doby královské. Písemné zmínky o nich však máme pouze z doby rané republiky, kdy byly kodifikovány a používány.⁵ Není ovšem možné potvrdit, ani vyvrátit, že z doby římských králů opravdu pocházejí.⁶

⁵[4] BALÍK S, BALÍK S ml. *Rukověť k dějinám římského práva a jeho institucí*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s.15. ISBN 978-80-7380-256-1.

⁶[3] PECINA, T. *Iuridictum*. [online], cit. 2023-12-14. url: <https://iuridictum.pecina.cz/w/Hlavn%C3%ADstrana.38>

4 ZA REPUBLIKY

Za Římské republiky došlo v oblasti práva k výraznému vývoji. Začaly se sepisovat první zákoníky, předpisy se začaly rozšiřovat a zdokonalovat.

4.1 Ius civile Papirianum

Podle římské tradice vydávali králové tzv. zákony královské, neboli *leges regiae*. Za vlády Tarquinia Superba mělo být těchto zákonů již tolik, že Papirius, údajně pontifex maximus, z nich složil sbírku zákonů, později nazvanou *Ius civile Papirianum*. Dnešní historici však tuto sbírku považují za podvrh pořízený za republiky. Nevylučují ale, že některé části jsou opravdu starobylé, možná i předstátního původu.⁷

4.2 Zákon 12 desek

Protože o tzv. královských zákonech se dozvídáme pouze z legend, začínají vlastní dějiny římského práva až rokem 450 př. n. l.⁸ vydáním právě Zákona dvanácti desek (*Lex duodecim tabularum*). Je to nejstarší doložený zápis římského práva, který zřejmě vznikl jako jakýsi kompromis mezi patriciji a plebeji, kteří se dožadovali písemné fixace obyčejových norem proto, že patricijové ono nepsané právo u soudů vykládali svévolně a různě ho zneužívali.⁹

Podle tradice sepsala Zákon 12 desek desetičlenná komise, zvolená na rok lidovým shromážděním. Po dobu činnosti drželi veškerou politickou moc, protože jiné magistratury toho roku nefungovaly. Komise prý pracovala velmi rychle, takže po skončení ročního období mohla římskému lidu dát k posouzení už deset tabulí kodifikovaných právních norem. Zápis se prý obecně líbil, jenom se zdálo, že ještě mnoho ustanovení chybí a deset tabulí potřebuje doplňky. Proto byli v trochu pozměněném složení zvoleni decemvirové znovu.¹⁰

Druhé decemvirální kolegium sepsalo obyčeje na dvě další desky, ale nepředložilo je ke schválení. Využilo totiž svého postavení a pokusilo se Řím uvrhnout do tyranie. Lid se však vzbouřil a uzurpátory smetl, nicméně i přesto byly ony dvě desky na lidovém shromáždění schváleny. Celá kodifikace byla poté vystavena na fóru, aby ji každý občan znal a mohl do ní nahlížet. Nové zákony zde zůstaly až do vpádu Gallů kolem roku 390 př. n. l., poté již nebyly obnoveny.¹¹

Celkem snadno se dá pochopit proč. *Lex duodecim tabularum* se od začátku těšil nebývalé autoritě, kdy i Livius v počátcích doby císařské jej považoval "za pramen všeho veřejného i soukromého práva". Dokonce se vžilo, že každý inteligentní Říman znal jeho text z paměti, což je u dnešních právních předpisů naprosto vy-

⁷[5] KINCL J., URFUS V., SKŘEJPEK M. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 14.

⁸[6] SKŘEJPEK M. *Římské právo v datech*. Praha: C. H. Beck, 1997, s. 5. ISBN 80-7179-123-7.

⁹[5] KINCL J., URFUS V., SKŘEJPEK M. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995, s.15.

¹⁰[5] KINCL J., URFUS V., SKŘEJPEK M. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 15.

¹¹[5] KINCL J., URFUS V., SKŘEJPEK M. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 15.

loučeno. Cicero se jej dokonce učil jako povinnou školní básničku. Ještě ve 2. století našeho letopočtu k němu napsal jeden z dodnes známých římských právníků Gaius komentář, což svědčí o významu tohoto díla i v pozdější době.¹²

Do dnešní doby se však zákon nedochoval, a to zřejmě kvůli své ústní podobě. Také proto jsou známé úryvky pouze v modernizované latinské podobě, latina používaná v době Římské republiky, tedy vzniku tohoto zákoníku, by rozhodně nebyla tak srozumitelná.¹³

Ze Zákona 12 desek dnes tedy známe pouze jednotlivé věty nebo menší útržky, různé zákazy a příkazy, které římstí právníci s oblibou citovali. A nejenom právníci, ale i historikové a řečníci pocházející z konce republiky i prvních pár století císařství. Těchto citací se ale naštěstí dochovalo poměrně hodně (více jak sto), proto jsme o obsahu kodifikace informováni relativně dobře, i když není úplně jasné, jakou část z oněch Dvanácti desek vlastně reprezentují. Právě proto, že se dochovalo tolik mnoho úryvků z tohoto zákona, není překvapující, že to podnítilo nemalé množství badatelů, aby se pokusili o rekonstrukci původní podoby Zákona. Mezi ty nejznámější patří Shöllova z roku 1866.¹⁴

Zákon 12 desek tedy lze charakterizovat jako primitivní kodifikaci římského obyčejového práva. Je ale velmi pravděpodobné, že decemvirové neměli ani v úmyslu zapisovat zvykové normy všechny, spíše bylo jejich cílem kodifikovat pravidla sporná nebo nová, která zatím nebyla vžitá.¹⁵

Hodně místa zaujímal právo procesní, které stálo patrně hned na prvních třech tabulích, dále bylo bohatě zastoupeno právo rodinné, které bylo pro Římany velmi důležité. Naopak ojediněle se vyskytovalo právo obligační. Dále jsou velmi četné předpisy práva trestního. Zajímavé je, že zde můžeme najít i normy týkající se pohřbů ve městě, stavebního režimu a podobně, tedy právo správní. Zákon dvanácti desek nerozlišuje patricije a plebeje, kvůli čemuž byl také zhotoven, ovšem někde na posledních tabulích stál zákaz jejich vzájemných sňatků.¹⁶

Celkově je možné tvrdit, že se Lex duodecim tabularum dobře svým obsahem hodí do poloviny 5. století př. n. l. I když některé části předběhly svou dobu, tak jiné naopak zaostávaly. Z té „zaostávající“ části můžeme zmínit například to, že jsou formulace příkazů a zákazů kazuistické. Zákon sice některá zobecnění zná, jako právě například nerozlišuje patricije a plebeje, většinou však uvádí pouze konkrétní nároky či konkrétní případy porušení práv. Mezi ta „progresivnější“ ustanovení můžeme například zařadit již vyvinutou formu testamentu, což je v takto starých, dá se říci ještě primitivních právních rádech jev naprosto výjimečný.¹⁷

¹²[5] KINCL J., URFUS V., SKŘEJPEK M. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 16.

¹³[7] BARTOŠEK, M. *Dějiny římského práva (ve třech fázích jeho vývoje)*. Praha: ACADEMIA, 1988, s. 254.

¹⁴[5] KINCL J., URFUS V., SKŘEJPEK M. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 15.

¹⁵[5] KINCL J., URFUS V., SKŘEJPEK M. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 16.

¹⁶[5] KINCL J., URFUS V., SKŘEJPEK M. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 15.

¹⁷[5] KINCL J., URFUS V., SKŘEJPEK M. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 15.

5 ZA CÍSAŘSTVÍ

Po přeměně republiky v principát došlo k výrazné změně rozložení moci v Římském státě. Vyjma praetorů zcela přišly všechny volené orgány o pravomoci, a to nejen týkající se práva. Co se týče senátu, tomu nejdříve zůstalo právo zákony vydávat, ale i ten se později stal pouze prvkem pro forma, prvkem bezvýznamným, pouze potvrzujícím císařovy návrhy. Ovšem později mu byla tato pravomoc odebrána zcela, a to zákonem nazvaným *Edictum perpetuum Hadriani*. Tento zákon sestavil jeden z nejvýznamnějších právníků té doby, *Silvius Julianus*.¹⁸

De facto i de iure se jedinou zákonodárnou mocí staly principia, tedy nařízení císařů. Císař se tedy stává nejvyšším soudcem, může tedy naprosto legálně, podpořen zákonem zasáhnout do jakéhokoliv sporu, a to nejen přímo, ale i vydáním nařízení, jak má onen určený úředník postupovat.¹⁹

¹⁸[7] BARTOŠEK, M. *Dějiny římského práva (ve třech fázích jeho vývoje)*. Praha: ACADEMIA, 1988, s. 27.

¹⁹[3] PECINA, T. *Iuridictum*. [online], cit. 2023-12-14. url: https://iuridictum.pecina.cz/w/Hlavn%C3%AD_strana.38

6 CORPUS IURIS CIVILIS

Mezi nejznámější kodifikace římského práva patří Codex Iustinianus (také nazýván Corpus iuris civilis) z 6. století n. l. Tento právní počín provedla komise v čele s jedním z nejuznávanějších právníků té doby, Flaviem Tribonianem. Narozdíl od předešlých spisů, které byly psány v latině, je Corpus iuris civilis psán v řečtině, což potvrzuje převahu řečtiny na byzantském dvoře.²⁰

Justiniánská kodifikace měla podstatný význam pro tvorbu právních sbírek v následujících obdobích. V roce 554 vydal císař Justinián na žádost papeže Vigilia sanctio pragmatica pro petitione Virgilii, čímž se výsledky jeho kodifikace rozšířily i do západních zemí. Ale i po obsazení Apeninského poloostrova Lombardy se udržela platnost justiniánské kodifikace. Na územích ovládaných Byzantskou říší se platnost této sbírky zachovala až do poloviny 11. století. Avšak používala se zde i pozdější díla.²¹

K nárůstu významu textu Corpus iuris civilis došlo opět v jedenáctém století, a to když začal růst popularity právníckého vzdělání, z počátku zejména na univerzitách v Ravenně a Bologni. Tato kodifikace měla představovat základní pramen, od kterého se měly odvozovat všechny další, nestačil však tehdejším potřebám, což podmínilo jeho detailnější výzkum a vyhotovení dalších písemných interpretací a poskytnutí většího prostoru pro působení glosátorů.²²

6.1 Další kodifikace

Z hlediska významu můžeme mezi nejpodstatnější sbírky zařadit Ecloga legum, která byla sepsána za vlády Lea Isaurského. Snaha o kodifikace založené na bázi té Justiniánovy pokračovala také za vlády Bazila Makedonského, ale ve dvou dílech s názvy Procherion a Enchiridium bylo dosaženo pouze částečných výsledků. K dokončení těchto děl došlo až za vlády Lea IV., který je sjednotil ve sbírce s názvem Basilika. Protože ji ale bylo těžké prakticky využít, využívaly se pouze části. Například výňatek s názvem Hexabiblos (jinak také Procherion Nomon nebo Prochiron legum sive Hexabiblos), který měl vliv nejen na formování řeckého práva, ale také práva některých balkánských států a Ruska. V těchto státech bylo také po dlouhou dobu pramenem práva dílo zvané Syntagma kata stoicheion.²³

²⁰[8] HAMZA, Gábor. *Origine e sviluppo degli ordinamenti giusprivatistici moderni in base alla tradizione del diritto romano*. Santiago de Compostela: Andavira Editora, 2013, s. 59-60.

²¹[8] HAMZA, Gábor. *Origine e sviluppo degli ordinamenti giusprivatistici moderni in base alla tradizione del diritto romano*. Santiago de Compostela: Andavira Editora, 2013, s. 76-77.

²²[5] KINCL J., URFUS V., SKŘEJPEK M. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 47.

²³[1]STLOUKALOVÁ K., (ed.) *Soudobá reflexe římského práva*. Praha: Eva Rozkotová, 2015, s. 23-26. ISBN 978-80-87975-29-9.

7 VÝZNAMNÍ ŘÍMŠTÍ PRÁVNÍCI

7.1 Gaius

Gaius byl římský právní teoretik a učitel práva působící přibližně mezi lety 130 a 180 n. l. O jeho životě víme poměrně málo, dokonce nevíme ani jeho pravé jméno, a to zřejmě z toho důvodu, že žil v provincii, tudíž se o něm nezmiňovali ani jeho současníci. Dozvídáme se o něm až z citačních zákonů císařů Theodosia II. a Valentiniana III. pocházejících asi z 5. století.²⁴

Protože psal a žil během největšího územního rozmachu Římské říše, předkládají nám jeho díla velmi cenná svědectví o podobě římského práva právě v této době. Zajímal se také o historii práva v Římské říši, takže v jeho knihách jsou velmi dobře popsány i starší zákoníky, včetně Zákona dvanácti desek. Některé útržky z jeho učebnic práva se dochovaly také v kodifikaci Corpus iuris civilis.

Zavedl také systém soukromého práva. Ten spočíval v rozdělení této oblasti na personae, res a actiones. Byl systémem velmi výhodným a v Evropě dlouho používaným.

V plném znění se nám dochovala pouze jeho kniha Institutionum comentarii, v českém překladu Učebnice práva ve čtyřech knihách, z níž pak mimo jiné čerpala komise sepisující Corpus iuris civilis. Původní text se sice ztratil, ovšem v první polovině 19. století se našel v Italském městě Verona. Tím se stalo dílo Gaia jedinou památkou klasické římské jurisprudence, které se dochovalo celé a ve své původní podobě. Pokrokové je i rozložení učebnice podle klasického schématu, které se používá i dnes.²⁵

7.2 Tribonianus

Flavius Tribonianus se narodil zřejmě okolo roku 475 ve městě Pamphylia, což je území ležící u jižního pobřeží Malé Asie ze severu ohraničené pohořím Taurus. O jeho životě víme pouze, že byl quaestor sacri palatii (což byl nejvyšší právní orgán v pozdní římské říši a rané říši Byzantské odpovědný za navrhování a tvorbu zákonů). Za vlády císaře Justiniána byl dosazen do čela komise sepisující kodifikaci římského práva, tudíž měl velký podíl na vydání tohoto monumentálního díla dnes známého jako Corpus iuris civilis. Zemřel v roce 542 v Konstantinopoli.^{26 27}

²⁴[6] SKŘEJPEK M. *Římské právo v datech*. Praha: C. H. Beck, 1997, s. 12. ISBN 80-7179-123-7.

²⁵[3] PECINA, T. *Iuridictum*. [online], cit. 2023-12-14. url: https://iuridictum.pecina.cz/w/Hlavn%C3%AD_strana.38

²⁶[3] PECINA, T. *Iuridictum*. [online], cit. 2023-12-14. url: https://iuridictum.pecina.cz/w/Hlavn%C3%AD_strana.38

²⁷[6] SKŘEJPEK M. *Římské právo v datech*. Praha: C. H. Beck, 1997, s. 4. ISBN 80-7179-123-7.

7.3 Tiberius Coruncanius

Tiberius Coruncanius žil mezi lety 311 př. n. l. a 243 př. n. l. Byl římským vojenským velitelem, konzulem, právníkem a prvním pontifexem maximem z plebejských řad. Jako vojenský velitel vedl bitvy s Pyrrhem z Epiru, jejichž výsledky daly vzniknout i dnes používanému slovnímu obratu Pyrrhovo vítězství.^{28 29}

Byl prvním, kdo přednášel právo veřejně. Tyto přednášky vedly k vytvoření prvních římských konzultantů (tzv. jurisprudentes), kteří nebyli kněžími, jak bylo do té doby běžné. Jako první plebejský pontifex maximus také zřejmě umožnil studentům práva účastnit se jeho konzultací, jejichž prostřednictvím předával své zkušenosti v oblasti práva občanům. Tyto konzultace se konaly mimo papežské kolegium, a staly se tak jakýmsi prvními veřejnými přednáškami a Coruncanius de facto prvním učitelem práva.³⁰

7.4 Salvius Julianus

Salvius Julianus byl uznávaný právník za dob Římského císařského státu. Prošel postupně celou řadou úřednických funkcí, ze kterých nejvyšší byl úřad konzula. Pocházel ze severní Afriky, ovšem z latinsky mluvící rodiny, proto mohl poté studovat práva na prestižní škole, kterou později i vedl.

Jeho odkaz byl a stále je velmi značný, což dokazuje mimo jiné fakt, že sám císař Justinianus ho označuje i staletí po jeho smrti jako legum et edicti perpetui subtilissimus conditor, což volně přeloženo znamená nejslavnější z právníků. Předpokládá se také, že autoři Corpus iuris civilis použili Julianovu Digestu jako základ svého schématu, protože je z ní citováno přes 500 pasáží.

Byl pověřen císařem Hadriánem, aby revidoval do konečné podoby Edictum praetoris. Poté se zabýval psaním vlastního komentáře k římskému právu a jeho vývoji, tedy své zřejmě nejslavnější knize Digestorum libri xc. Mezi jeho další významné role patří jeho jmenování guvernérem, a to hned dvou římských území.^{31 32}

7.4.1 Edictum praetoris

Jak již bylo zmíněno, císař Hadrián jmenoval Juliana, aby zrevidoval všechny dostupné praetorské edikty. Po staletí totiž každý praetor vydával jednou ročně tyto edikty, které oznamovaly jeho právní postavení na následující rok. Tvořil tedy jakýsi program praetorova úřadu na jeho funkční období. Až do konce republiky byl zřejmě tento dokument nejvlivnějším právním předpisem v římském právu. Julián tedy tyto

²⁸[6] SKŘEJPEK M. *Římské právo v datech*. Praha: C. H. Beck, 1997, s. 5. ISBN 80-7179-123-7.

²⁹[3] PECINA, T. *Iuridictum*. [online], cit. 2023-12-14. url: https://iuridictum.pecina.cz/w/Hlavn%C3%AD_strana.38

³⁰[3] PECINA, T. *Iuridictum*. [online], cit. 2023-12-14. url: https://iuridictum.pecina.cz/w/Hlavn%C3%AD_strana.38

³¹guvernéř byl úředník jmenovaný hlavním správcem římského práva v dané provincii

³²[3] PECINA, T. *Iuridictum*. [online], cit. 2023-12-14. url: https://iuridictum.pecina.cz/w/Hlavn%C3%AD_strana.38

edikty nejenom sepisoval, ale i upravoval, a staly se tak další položkou v pomyslném seznamu římského práva.³³

7.4.2 Digesta v 90 knihách

Jedná se o největší a nejocěňovanější dílo nejen Juliána, ale celé římské právní literatury. Jedná se o systematické pojednání o občanském a praetorském právu, později často citované dalšími římskými právníky. Lze v něm najít odpovědi na tehdejší případy, a to jak hypotetické, tak skutečné. Stále se však jedná o dílo kazuistické, protože zde není ani pokus převést judikaturu do případů abstraktních. Účelem tohoto monumentálního díla bylo vyložit celé římské právo.³⁴

³³[3] PECINA, T. *Iuridictum*. [online], cit. 2023-12-14. url: https://iuridictum.pecina.cz/w/Hlavn%C3%AD_strana.³⁸

³⁴[7] BARTOŠEK, M. *Dějiny římského práva (ve třech fázích jeho vývoje)*. Praha: ACADEMIA, 1988, s. 123.

8 TRESTNÍ PRÁVO

Římské trestní právo bylo pojmem mnohem obsáhlejší než je trestní právo dnešní. Dělo se do několika skupin. První skupinou bylo tzv. veřejné trestní právo, které lze jednoduše charakterizovat jako normy upravující činnost státních orgánů pověřených stíháním a trestáním zločinců. Rovněž existovalo také „soukromé“ trestní právo, které zahrnovalo nejen delicta klasická, o nichž bylo pojednáno v části věnované římským obligacím, ale i jedné pro nás dnes již zajímavosti. Jednalo se o část, které se dnes říká „domácí“ trestní právo. Pojednávalo o nejrozličnějších oprávněních pater familias (otce rodiny) nad jemu podléhajícími osobami, a to jak otroky, tak rovněž nad svobodnými členy jeho rodiny. Ve starších dobách mohl totiž pater familias za určitých podmínek vykonat nad těmito členy jeho rodiny i trest nejvyšší – trest smrti. V dalších částech se budeme věnovat tradičnímu trestnímu právu.^{35 36}

Vývoj každého trestního práva je velmi úzce spjat s vývojem ústavních a politických dějin daného státu. Jinak to nebylo ani ve starověkém Římě. Trestní pravomoce totiž jsou a byly přímým odkazem politické moci. Značný vliv na zejména starověké právní úpravy měly také náboženské představy, které se výrazně promítly do římských právních norem a v období dominátu způsobily rekvalifikaci starých skutkových podstat a daly vzniknout novým.

Je však nutno říci, že římské trestní právo nelze posuzovat dnešními měřítky. Objevují se v něm totiž některé specifické normy, pro které v dnešním právu není možné najít analogie. Mezi ně patří například, pro nás zřejmě nejvýraznější, neexistence státního žalobce³⁷. Ve starověkém Římě to totiž fungovalo tak, že téměř veškerá iniciativa se vkládala do rukou soukromníků, tedy jednotlivých občanů. Ti na trestný čin nejen upozornili, ale na vlastní náklady také vedli celou žalobu, což zahrnuje mimo jiné i shánění důkazů a jejich prezentování soudu. Toho se však mohli zhostit pouze movití občané z vyšších vrstev. Jejich motivací tedy přirozeně nebylo zadosťučnění vyšším mravním principům, ale především pomyslné vystoupení z davu a snaha ukázat se v co nejlepším světle svým budoucím voličům.³⁸

O trestním právu nejsou informace dochované do dnešní doby tak rozsáhlé jako o právu soukromém, přesto jsou povětšinou velmi jasné. Římští právníci, ani již zmínění, ani jiní, po sobě nezanechali mnoho spisů o této oblasti práva, a to zřejmě z toho důvodu, že se domnívali, že spíše než do práva náleží toto, dnes již určitě odvětví práva, do sféry spíše politického života, o čemž svědčí také jejich knihy. I přesto se však podařilo dochovat zdroje, podle kterých si lze udělat jasný obrázek o jeho fungování.³⁹

³⁵[9] REBRO K. *Latinské právníké výrazy a výroky*. Praha: Ivo Železný, 1995. isbn 80-240-1067-4. s.71.

³⁶[5] KINCL J., URFUS V., SKŘEJPEK M. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 317-318.

³⁷úředník, který v trestním řízení zastupuje stát

³⁸[7] BARTOŠEK, M. *Dějiny římského práva (ve třech fázích jeho vývoje)*. Praha: ACADEMIA, 1988, s. 153.

³⁹[10] FRÝDEK, M. *Kurs římského práva*. Ostrava: KEY Publishing, 2011, s. 53-55. ISBN 978-

Vliv římského trestního práva zdaleka nebyl tak silný jako tomu bylo u práva soukromého. To se později stalo základem dalších evropských právních systémů. I ono se však na severoitalských právních školách ve středověku vyučovalo a stalo se obecným trestním právem. To je patrné z toho, že mu jejich příslušníci věnovali pozornost i ve svých dílech. První takováto zmínka pochází z 12. století. Vliv římského trestního práva je také znatelný na trestním zákoníku Karla V.^{40 41}

O římském právu panuje všeobecná iluze, že se jedná o právo dokonalé a nehlídá se na jednotlivé oblasti, nýbrž na římské právo jako celek. Tento názor, tak silně rozšířený, není však úplně pravdivý. Do jisté míry to lze tvrdit o právu soukromém, ovšem u práva trestního tato iluze při bližším pohledu velmi rychle zmizí. Jako příklad můžeme použít dvě obecné zásady trestního práva. Ty jsou sice často připisovány římským právníkům, ale jejich původ je ve skutečnosti pozdější. První zní „Nullum crimen sine lege“, což jinými slovy znamená „co není v zákoně jako trestný čin výslovně uvedeno, nemůže být jako zločin stíháno“. Dále „Nulla poena sine lege“, to můžeme přeložit jako „není trestu bez zákona“. Kromě dalšího jsou tyto zásady jedním z projevů tzv. typové vázanosti. Především však tvoří přímo páteř moderních trestních kodexů a jejich dodržení zabraňuje užití retroaktivity, která je v oblasti trestního práva velmi nebezpečná. Ani jednu z uvedených zásad však Římané nerespektovali. Retroaktivita byla minimálně v počátcích římského trestního práva totiž přímo jeho podstatou. Zjednodušeně lze říci, že to fungovalo asi takhle: senát se dozvěděl o nějakém činu, který je třeba potrestat, byla sestavena vyšetřovací komise, lidové shromáždění sestavilo zákon, který tento čin prohlásil za trestný, a nakonec byla ustanovena porota, která měla pachatele odsoudit a uložit mu řádný trest. Za císařství ovšem trest nebyl ukládán tímto způsobem, nýbrž z vůle samotného císaře.⁴²

8.1 Doba královská

V této době se toto odvětví práva zabývá především ochranou náboženských vztahů a základních společenských vztahů tehdejší, dalo by se říci primitivní, společnosti. Velmi často přitom vycházeli z *mores maiorum*, tedy starých zvyků předků. Pro celou dobu královskou, tedy i trestní právo v ní, je typická sakrální povaha právních řádů. Vliv náboženských představ a obecně náboženství je zejména v této době velmi patrný, a to nejenom v trestním právu, ale i v dalších odvětvích této vědní disciplíny. Když vezmeme příklad z práva trestního, lze třeba uvést, že trestné činy nebyly primárně brány jako útok na život, zdraví, nebo majetek, ale byly chápány jako porušení jakési smlouvy mezi bohy a lidmi. Podle představ Římanů porušení této pomyslné „smlouvy“ vyvolávalo hněv bohů proti celé společnosti. Primárním

80-7418-119-1.

⁴⁰[6] SKŘEJPEK M. *Římské právo v datech*. Praha: C. H. Beck, 1997. isbn 80-7179-123-7. s. 5.

⁴¹[4] BALÍK S, BALÍK S ml. *Rukověť k dějinám římského práva a jeho institucí*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 153. ISBN 978-80-7380-256-1.

⁴²[5] KINCL J., URFUS V., SKŘEJPEK M. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 318.

motivem k potrestání pachatele tedy bylo „obnovení“ oné smlouvy a zadostiučinění ochráncům Říma – bohům. Samozřejmě takovýchto činů „ohrožujících existenci římského státu“ nebylo mnoho, stát proto do oblasti trestní represe zasahoval velmi málo. A to ať už vydáváním právních norem, nebo přímo zásahy proti nim.⁴³

Většina pravomocí, co se postihů týče, byla ponechána v rukou pater familias, tedy hlav patriarchálních rodin. Ti měli dokonce výlučnou kompetenci, když se jednalo o počin v případě, že byl zločin spáchán v rámci jejich rodiny. To je velmi zajímavé, protože pater familias tento čin nejen vyšetřoval, ale měl jako poradní orgán tzv. iudicium domesticum (domácí soud), se kterým vynášel rozsudek, a ten buďto sám vykonal, nebo alespoň dohlížel na jeho vykonání. Ve výši trestů nebyl ničím omezen a mohl pachatele odsoudit až k trestu smrti.⁴⁴

Na iniciativě soukromníků byl také ponechán postih téměř všech trestných činů, tedy mimo rodinu a pokud jimi nebyla narušena ona „smlouva“ s bohy, tedy pax deorum. Domoci práva se mohli většinou pouze svépomocí. Tento způsob byl tedy obecně uznávaným prostředkem k trestání pachatele. Není však výsadou pouze práva římského, s tímto jevem se můžeme setkat téměř ve všech primitivních právních řádech. Vliv římského státu v oblasti trestní represe sice narůstal, avšak pouze velmi pozvolna.

V této době vycházelo právo v podstatě ze dvou pramenů: obyčejů a tzv. leges regiae (královské zákony). Existují sice pochyby o jejich autenticitě, avšak budeme-li brát jako fakt, že z této doby opravdu pocházejí, můžeme určit jejich charakter. Byly zde stanoveny některé obecné znaky trestných jednání, a to včetně sankcí za ně. Je však nutno brát v potaz, že se stále jedná o činy sakrálního charakteru, tedy činy týkající se většinou bohů. Královské zákony si však nelze představit jako soubor ucelených trestních norem, o tom lze hovořit až mnohem později.⁴⁵

Soudní systém, tedy kromě oněch soudů uvnitř rodiny, které již byly zmíněny, měl na starost výhradně král. Zasahoval tedy ve dvou případech, a to pokud se jednalo o náboženství, nebo o armádu. V prvním případě nebyla důležitá ani tak jeho pozice panovníka, jako spíše římského velekněze. Ve vážných případech bylo možné, aby se poradil s lidem nebo shromážděním složeným ze zástupců jednotlivých rodů. Rozhodně se s nimi však radit nemusel, ba dokonce i v případě, že tento sbor svolal, nemusel na jejich názor brát ohled, ani se jím řídit. Nelze tak říci, že by se jednalo o jakési první soudní poroty. Stejně tak je velmi pravděpodobné, dokonce až téměř nepochybné, že králova rozhodnutí byla konečná, neměnná a neexistovala možnost odvolání. Ve druhém případě, tedy v záležitostech týkajících se armády, rozhodoval již zcela samovolně bez poradních orgánů a opíral se pouze o své impérium a nejvyšší nařizovací moc, kterou měl v rukou. Ta ho opravňovala k užití všech prostředků

⁴³[5] KINCL J., URFUS V., SKŘEJPEK M. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 319-320.

⁴⁴[7] BARTOŠEK, M. *Dějiny římského práva (ve třech fázích jeho vývoje)*. Praha: ACADEMIA, 1988, s. 172.

⁴⁵[5] KINCL J., URFUS V., SKŘEJPEK M. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 320-322.

potřebných k odvrácení hrozícího nebezpečí.⁴⁶

Král se mohl při výkonu svých pravomocí v oblasti trestního práva opírat o pomoc pouze dvou druhů úředníků. Jedním z nich byli tzv. Quaestores parricidium. Jak je ostatně patrné z jejich názvu (parricidium = vražda), zabývali se zejména případy, kdy došlo k usmrcení svobodného člověka. Jejich primárním úkolem bylo posuzovat, zda jde o vraždu, nebo zabití. Pro upřesnění je zde nutno podotknout, že vražda je usmrcení úmyslné, zatímco k zabití dochází z nedbalosti. Dalším jejich úkolem pak byl dohled nad výkonem spravedlnosti, který byl v tomto období prováděn svépomocí, a náležel tedy do soukromých rukou. Druhou, v tomto případě poslední „pomocnou rukou“ krále byli duoviri perduellionis. Ti měli na starosti stíhání velezrady. A to téměř ve všech směrech. Jednak ji vyšetřovali, ale zároveň utvořili jakousi „porotu“ pouze pro tuto příležitost a vynášeli rozsudek. Rovněž také dohlíželi na jeho okamžité a řádné vykonání.⁴⁷

Trestné činy jako například krádeže nebo zranění svobodné osoby byly nejčastěji trestány v rámci rodové msty. To je zachyceno později i v Lex duodecim tabularum.

V této době však byla největší četnost trestných činů zastoupena v těch sakrálních. Římané je rozdělovali na méně a více závažné. První jmenované označovali jako scelus expiabile. Tato skupina se dala odčinit poměrně jednoduše, a to buď obětováním zvířete a tedy usmířením si dotčené bohy touto cestou, nebo zaplacením peněžitého trestu, který byl věnován chrámu onoho „uraženého“ boha. To se týkalo zejména vdovy, která se znovu vdala před uplynutím lhůty jednoho roku (obětování březí krávy), nebo konkubíny, která se dotkla oltáře (obětování beránka). Za lehčí čin se také počítalo, pokud muž neoprávněně zapudil svou manželku. De iure to bylo, pokud se jednalo o cizoložnici, vražedkyni, loupežnici atd.⁴⁸

V těch těžších, závažnějších případech si však bohy nešlo usmířit tak jednoduše. „Bezbožník“ odpovídal přímo svou osobou a majetkem. Následný trest se také nazýval supplicium, což je později používaný výraz pro trest smrti. V této době známe dva typy tohoto trestu, opět sakrální povahy.⁴⁹

Prvním je consecratio capitis et bonorum – předání pachatele a jeho majetku bohu, který byl uražen. V tomto případě již pachatel nebyl nadále chráněn římskou společností ani jejich bohy a byl jim ponechán napospas. Reálně to znamenalo, že byl nucen odejít do vyhnanství mimo římské území a kdokoli ho mohl beztrestně usmrтит. V pramenech pro to můžeme najít výraz sacer esto. Tento trest se vztahoval například na činy jako byl syn, který se dopustil násilí na svých rodičích, snacha, která udeřila svou tchyni, muž, který prodal manželku, klient, jenž porušil věrnost svému patronovi, ale i patron, který zradil svého klienta.⁵⁰

Druhou možností je deo necari, tedy přímý výkon spravedlnosti. Ten se uděloval

⁴⁶[5] KINCL J., URFUS V., SKŘEJPEK M. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 322.

⁴⁷[1] STLOUKALOVÁ K., (ed.) *Soudobá reflexe římského práva*. Praha: Eva Rozkotová, 2015, s. 203. ISBN 978-80-87975-29-9.

⁴⁸[5] KINCL J., URFUS V., SKŘEJPEK M. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 321.

⁴⁹[5] KINCL J., URFUS V., SKŘEJPEK M. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 320-321.

⁵⁰[5] KINCL J., URFUS V., SKŘEJPEK M. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 321-322.

ve velmi vážných případech, kdy se již nečekalo, zda na pachateli vykonají trest bohové, ale stát ho nechal usmrtit okamžitě. Jednalo se o nejtěžší projevy bezbožnosti. Zajímavé také je, že se sem řadila například noční krádež, která byla považována za vysoce amorální. Za tyto činy býval pachatel oběšen. Dále byla potrestána například kněžka bohyně Vesty, která ztratila panenství. Tento skutek byl potrestán pohřbením zaživa. Dnes nevídaný postih byl také vyhrazen pro osobu, která vyžradila důležité náboženské tajemství. V této době se jednalo o trest s názvem poena cullei, který byl v pozdějších dobách vyhrazen pro otcovrahy. Spočíval v tom, že pachatel byl zašit do pytle spolu se zvířaty a vhozen do vody.⁵¹

Samozřejmě kromě případů se zjevným náboženským motivem se objevovaly i trestné činy světské, tedy proti státu. I zde se opět dala najít určitá sakrální povaha, protože, jak již bylo řečeno, všechny vztahy byly pod ochranou bohů, tedy nejenom fas (vztahy mezi lidmi a bohy), ale i ius (vztahy mezilidské). Nejvážnějším a jistě s nejtěžším trestem byla z této skupiny velezrada (proditio). Pachatele za ni trestali tak, že byl zavěšen na suchý strom a ubíčován. Další a zřejmě nejpočetnější skupinou jsou vojenské trestné činy (dezerce, přeběhnutí k nepříteli apod.). Ty také ohrožovaly existenci římského státu a mohly tak být v některých případech taktéž považovány za velezradu. Pokud nebyl čin hodnocen jako velezrada, tresty byly zcela laického charakteru. Pachatel byl bičován a poté sťat sekýrou.⁵²

Římské právo v době královské však nebylo ani zdaleka tak primitivní, jak se může zdát. Již v této době (8-6 století př. n. l.) dospěli Římané k poměrně složitým právnickým konstrukcím. Pokrokovou myšlenkou také bylo, že rozlišovali úmyslné jednání a jednání z nedbalosti. I toto rozdělení můžeme považovat za jeden z vlivů zákoníku této starověké říše na dnešní právní systémy.^{53 54}

8.2 Republika

Římská republika trvala bezmála pět století a netvořila z pohledu práva homogenní celek. Prakticky můžeme rozeznávat dvě jeho vývojové etapy, a to podle typu převládajícího trestního procesu. Proces komiciální (před lidovým shromážděním) a quaestiones (před soudními porotami). Zajímavé je, že k tomuto jevu dochází ve 2. století př. n. l. A to zejména proto, že právě v této době se stává Řím skutečnou velmocí, a právě proto bylo třeba hledat cesty k řešení nových sporů a postihovat protiprávní jednání.⁵⁵

Při zániku království a vzniku republiky muselo nutně dojít k ústavním změnám,

⁵¹[5] KINCL J., URFUS V., SKŘEJPEK M. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 321-322.

⁵²[5] KINCL J., URFUS V., SKŘEJPEK M. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 323.

⁵³[6] SKŘEJPEK M. *Římské právo v datech*. Praha: C. H. Beck, 1997. isbn 80-7179-123-7. s. 3-4.

⁵⁴[8] HAMZA, Gábor. *Origine e sviluppo degli ordinamenti giusprivatistici moderni in base alla tradizione del diritto romano*. Santiago de Compostela: Andavira Editora, 2013, s. 125.

⁵⁵[2] MOMMSEN, Theodor. *History of Rome*. Vol. I. Přel. William P. Dickson. New York: Scribner, Armstrong&CO., 1874, s. 8.

které se logicky promítly i v právu trestním, a došlo tak k jeho výrazným proměnám. Z původních pravomocí krále se oddělily náboženské funkce. Ty začátkem tohoto období vykonával „král obětník“ a později pontifex maximus. Politické a vojenské povinnosti potom přešly zejména na konzuly. Postupně se začala potlačovat soukromá msta, avšak stále měla určitý význam. Dále se začínaly primitivní tělesné tresty nahrazovat těmi peněžitými. Ovšem přesné vymezení trestných činů ani jejich postihů ještě neexistovalo.

Zlomovým okamžikem, jak je již uvedeno v předchozích kapitolách, byl Zákon dvanácti desek. Ten tedy nejenom omezoval soukromou mstu, čímž dával pravomoci do rukou státní represe, ale odvíjely se z něj i změny uvedené v předchozím odstavci. Římský stát si v něm nejen vyhradil stíhání zločinců, ale také výkony trestů. Dalším progresivním prvkem Lex duodecim tabularum bylo upřesnění skutkových podstat některých činů, s čímž se ale zároveň pojilo zvýšení trestnosti a zpřísnění ukládaných trestů. Jednou z paralel, které existovaly mezi soukromým a veřejným právem, byla činnost některých římských úředníků. Jak víme, magistráti mohli řešit některé spory mimosoudně, pomocí interdiktů. Stejně tak v některých případech trestní represe nebylo nutné případ projednávat před soudem. Některí magistráti totiž mohli postihovat pachatele přímo. Toto oprávnění se latinsky označuje jako *coercitio* a nebylo neomezené, jak by se mohlo zdát. Postupem času se také začalo ještě více omezovat, až zesláblo úplně. *Coercitio* byla kázeňská policejní pravomoc potrestat podle vlastní úvahy všechny případy porušení zákona. Toto oprávnění měli všichni magistráti s *imperium*, vojenští velitelé a tribunové lidu. Výhodou *coercitia* byla velká variabilita trestů, protože bylo možno nahlížet na případy individuálně a zohlednit tak všechny okolnosti daného případu. Nebyla totiž upravena zákony, nýbrž pouze obyčejovým právem. Tato situace se o pár staletí později opakuje, a to na začátku principátu, kdy císařský soud také nebyl ve výši trestu nijak vázán.⁵⁶

V době, ve které se pohybujeme, bylo jediným omezením *coercitia ius provocationis* (viz dále), tribunem lidu, nebo právem každého magistráta zrušit nařízení svého kolegy, ovšem pouze stejně nebo níže postaveného. Pokud ovšem bylo takto rozhodnutí úředníka zrušeno, mělo to velmi čato pro daného magistráta nepříjemné politické důsledky. Ve většině případů se jednalo o ztrátu důvěry voličů, což byla velká komplikace v ucházení se o další funkce. Vymýšleli proto různé kličky a „krytí“. Dochované máme například tvrzení, že řízení zahájili na popud *accusator* (soukromého žalobce), nebo svolání neformálního poradního orgánu – *consilia*, to byl také způsob, jak se oné nepříjemné situaci vyhnout. Nejjistější však bylo nechat rozhodnutí přímo na lidovém shromáždění, které by jinak bylo příslušné v případě provokace.⁵⁷

Bez omezení *ius provocationis* mohli římscí úředníci vydávat tresty jako: pokutu (*multa*), vězení (*deductio in vincula*), zadržení nebo zabavení části majetku (*pignoris capio*) a do 2. století také tresty tělesné (*verberatio*). Poslední zmiňovaný trest se však v onom 2. přelomovém století nezrušil úplně. Byl jím samozřejmě stále

⁵⁶[5] KINCL J., URFUS V., SKŘEJPEK M. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 322-323.

⁵⁷[5] KINCL J., URFUS V., SKŘEJPEK M. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 324.

možné trestat otroky, ovšem také cizince a zajímavostí je, že i římské občany nízkého postavení.⁵⁸

8.2.1 Ius provocationis

Právo provokace, tedy ius provocationis, náleželo pouze římským občanům a bylo použitelné pouze v přesně stanovených případech. Bylo jakýmsi prostředkem ochrany každého římského občana před volným výkonem úředníků v jejich represivních pravomocech. Umožňovalo tedy se vzepřít se trestnímu opatření uloženému v rámci pravomoci magistrátů. Automaticky bylo provázeno rovněž žádostí o projednání na centurijním shromáždění, které rozsudek buď potvrdilo, nebo vyvrátilo. Ius provocationis se toto základní právo každého římského občana nazývá proto, že provoco znamená latinsky odvolávám se. To musel každý občan, jež chtěl toto právo využít vyslovit při zahájení řízení a zároveň přiložit prohlášení, že je římským občanem (cives Romanus sum). Přestože se provocationis dá přeložit jako odvolání, není možné ho s dnešním odvoláním srovnávat. A to proto, že coercitio nebyla soudem v pravém slova smyslu.⁵⁹

Ius provocationes se zrodilo zřejmě z obavy předzneužíváním moci, což se dá pochopit. Zejména, když měli za sebou Římané zkušenosti Tarquiniem Superbem, posledním římským králem. I tak ovšem panuje řada nejasností okolo jeho vzniku. Například přesné datum jeho vzniku. Jeho autorství se připisuje rodu Valeriů. Prvním provokačním zákonem titíž podle tradice měla být lex Valeria de provocatione, která ustanovila, že nikdo, ani magistrát nesmí dát římského občana bičovat a následně popravit, pokud se odvolal k lidu. Ta ovšem není stoprocentně potvrzena. Valeriové poté vydali další 2 takovéto úpravy, z nichž oficiálně potvrzena byla ta poslední. Dalším důležitým mezníkem v právu provokace byly Porciovy zákony, které toto právo zdokonalovaly. Rozšířil využití tohoto práva i na pokuty ukládané pontifikem maximem a stanovil také trest smrti pro magistráta, který by se tomuto právu nepodrobil a nerespektoval ho. Do té doby totiž třetí kniha Valeriů říkala, že je tento čin odsouzení hodný, nestanovovala však trest.⁶⁰

Právo provokace je sice velmi pokrokové, ovšem jako každé zákony, i ono mělo své chyby. Podléhaly mu pouze pokuty, tělesné tresty a rozsudky smrti. Mohli ho využívat pouze osoby s právem účasti na komiciích. Nemohli ho tedy využívat cizinci, ženy a pochopitelně ani otroci. Z ius provocationes byly také vyloučeny trestné činy více náboženského než kriminálního charakteru a velezrada.

8.2.2 Komiciální proces

Po dlouhou dobu se v římské republice využíval jediný typ trestního procesu, a to komiciální proces, tedy proces, který se konal na lidových shromážděních. Vyvinul

⁵⁸[5] KINCL J., URFUS V., SKŘEJPEK M. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 324.

⁵⁹[5] KINCL J., URFUS V., SKŘEJPEK M. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 323-324.

⁶⁰[5] KINCL J., URFUS V., SKŘEJPEK M. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 324.

se nejspíše ze starobylého zvyku trestat vrahy před seskupeným lidem a strachem magistrátů z *ius provocationes* a dávali tak komiciím možnost rozhodnout přímo o rozsudku nikoli o jeho správnosti. Pro komiciální proces byl typický inkviziční charakter (nebylo potřeba podání formální žaloby římským občanem. Stačilo pouze rozhodnutí úřední moci například na základě udání).

Zahajován byl na návrh magistráta, který prozradil jméno obžalovaného a oznámil hrozící trest. Stanovil také datum prvního projednávání. První, vyšetřovací fáze se dělila na tři stání a bylo jí svědkem neformální lidové shromáždění. Jednotlivé stání od sebe dělila jednodenní přestávka. Účelem této fáze procesu bylo určit, zda byl skutečně zločin spáchán, případně, zda ho doopravdy spáchal obžalovaný. Byla vyslechnuta žaloba, obhajující řeč a všichni svědci navržení oběma stranami. Nebylo výjimečné, že byla na obžalovaného uvalena vazba, aby se nemohl procesu vyhnout. Vazbě se dalo předejít pouze nabídnutím ručitele. Tato fáze končila vydáním prohlášení magistrátu, zda je obvinění vinen či nikoliv, případně navržením lidu trest. Poté následovala aspoň třídní pauza, při které byl lid, tentokrát už formálně, svolán do komicií a magistrát opět navrhl trest. O vině rozhodovala prostá většina hlasů. Zde se opět dostáváme do 2. století př. n. l., odkdy bylo hlasování tajné. Jakmile bylo odhlasováno, rozsudek ať už byl jakýkoliv byl konečný a nebylo možné odvolání, ba dokonce ani obnova procesu. Pokud byl pachatel uznán vinným, trest byl okamžitě vykonán. V případě rozsudku smrti byli popravčími ze začátku úřední sluhové, později byl ovšem zřízen na tyto záležitosti státní otrok (*carnifex*). Zdaleka všichni odsouzení k nejtěžšímu trestu však nekončili na popravišti. Před sečtením hlasů totiž mohli využít *ius exili* a odejít do vyhnanství. To bylo však opravdu možné jen před vynesením rozsudku, poté již nebylo cesty zpět. Využitím *ius exili* se rozsudek měnil na tzv. zákaz vody a ohně, čímž dotyčný ztratil římské občanství, byl mu zkonfiskován majetek a zakázán návrat do Říma. Pokud se vrátil, mohl ho kdokoliv beztrestně zabít. Využití tohoto práva odejít sice bylo pravidlem, ovšem v žádném zákoně psané nebylo, proto v těch nejtěžších případech se tak nedělo.⁶¹

Nejtěžším trestným činem byla stále velezrada, a to v jakékoliv formě. Nejčastěji se objevovalo podněcování nepřitele proti vlasti, vydání římského občana do rukou nepřátel, snaha o znovuzavedení království. Tyto činy se stále trestaly tradičním způsobem.⁶²

Mezi náboženské trestné činy náležely zejména přestupky Vestálek. K tomu nejtěžšímu patřila ztráta panenství, za což neposlušná kněžka byla pohřbena zaživa a svůdce ukřižován. V těchto případech ale nelze hovořit o trestní normě jako takové, protože pontifex maximus tyto přestupky vyšetřoval sám a jeho pravomoci se spíše blížily těm, které měl *pater familias* při sporech v rodině.⁶³

⁶¹[5] KINCL J., URFUS V., SKŘEJPEK M. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 325.

⁶²[7] BARTOŠEK, M. *Dějiny římského práva (ve třech fázích jeho vývoje)*. Praha: ACADEMIA, 1988, s. 214.

⁶³[7] BARTOŠEK, M. *Dějiny římského práva (ve třech fázích jeho vývoje)*. Praha: ACADEMIA, 1988, s. 215.

Vojenské trestné činy si postihoval každý velitel sám na základě svého vojenského impéria. V drtivé většině případů byly ukládány tresty smrti, které byly ještě přistřovány (ukamenování, utlučení atd.). Jako příklady trestných činů sem lze uvést prodávání zbraní nepříteli, svévolné opuštění určeného místa. Zběhnutí a přeběhnutí bylo možné kvalifikovat i jako velezradu, proto se sem jako typický příklad nehodí. Kázeňské přestupky byly hodnoceny mírněji a padaly za ně tresty jako nezapočítání let služby, ubrání dávek stravy atd.⁶⁴

V Zákoně dvanácti desek se také objevují přestupky úplně nové, trestané smrtí. Například narušení klidu soudního procesu, potrestání soudce, jenž vynesl záměrně nesprávný rozsudek, falešné svědectví atd. Tresty za některé z těchto přestupků a trestných činů můžeme vidět i dnes. Zajímavé je, že například odmítnutí svědčit se trestalo zákazem využití svědectví ve svůj prospěch.

Z dnešního hlediska je opět zajímavé sledovat nové trestné činy objevující se ve 2. století př. n. l. Bylo jím například obdarovávání voličů, které se trestalo opět smrtí. Dále se objevují lichva a účast, nebo nedej bože provozování hazardních her. To se trestalo finanční pokutou.

8.2.3 Řízení před soudními porotami

Po vítězství ve druhé punské válce se Řím stal z městského státu již definitivně mezikontinentální mocností. To muselo mít za následek také vnitřní restrukturalizaci. Instituce městského státu postupně upadaly, s nimi i lidové shromáždění. Komiciální proces sice sice nezanikl, ale jeho význam stále více upadal. Objevuje se totiž nový typ procesu, a to trestní řízení před porotními soudy. Mohlo by se zdát, že příčiny těchto změn spočívaly v nárůstu moci senátu, protože v jeho praxi se poprvé trestní komise objevují, vedly k nim i jiné důvody. Jedním z nich bylo také to, že lidové shromáždění projednávalo stále více případů, které byly stále složitější. Protože byl do té doby jediným trestním tribunálem, nemohl ani zvládat všechny případy vyřídit. Tato forma procesu však nezanikla úplně. Do poloviny 1. století př. n. l. byly touto formou souzeny ty nejtěžší trestné činy, tedy zejména případy, ve kterých bylo možné uvažovat o trestu smrti.⁶⁵

V době, ve které se nyní pohybujeme, tedy římské republice po druhé punské válce byla vydána celá řada nových zákonů. Byly jimi zřízeny z počátku mimořádné, a následně stálé soudní poroty. Do trestního řádu byla také zanesena celá řada nových trestných činů. Nově byla v těchto, i většině starších zákonech formulována skutková podstata činů a určen trest. Pokrokové také bylo, že každý takovýto zákon upravoval postih pouze jednoho trestného činu.⁶⁶

Quaestiones (trestní poroty) platily však pouze ve městě Řím, respektive 1000

⁶⁴[1]STLOUKALOVÁ K., (ed.) *Soudobá reflexe římského práva*. Praha: Eva Rozkotová, 2015, s. 217. ISBN 978-80-87975-29-9.

⁶⁵[5] KINCL J., URFUS V., SKŘEJPEK M. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 227-228.

⁶⁶[4] BALÍK S, BALÍK S ml. *Rukověť k dějinám římského práva a jeho institucí*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 96. ISBN 978-80-7380-256-1.

kroků od něj, jinde po říši však fungovaly obdobné orgány. Správci dané provincie sice mohli soudit sami, bylo však nepsaným pravidlem, že si svolávali consilia z římských občanů, kteří zde žili. Soudní poroty jako takové zde zavedl až císař Augustus.

První quaestiones neměly zákonný podklad, ale byly vytvářeny na základě rozhodnutí senátu. Vznikly zejména proto, že se provinciálové, prostřednictvím svých patronů, obraceli na senát s žádostí o vyšetřování správců provincií a jejich nepotivého jednání. Celý proces byl tedy nezřídka kdy motivován politickým ohledem. Vyšetřovatelé i vyšetřovaní byli totiž také velmi často jeho členy.⁶⁷

V praxi to fungovalo asi takto: nejdříve byl provinciál, téměř vždy zastupován svým patronem, vyslechnut a byla ustanovena vyšetřovací komise (recuperatores). Někdo se však musel postavit do jejího čela. Předsedou byl tedy jmenován většinou nejzkušenější člen, většinou bývalý konsul nebo praetor. Komise byla vždy pouze ad hoc. Tedy jedna komise pouze na jeden určitý případ, poté byla opět rozpuštěna. Quaestiones rozhodovaly poté o vině obžalovaného a o případném trestu. Zde však není výraz trest zcela správný, často se totiž jednalo spíše o sjednání nápravy. Šlo pouze o náhradu způsobené škody. Například neoprávněně nabitě jmění bylo pouze vráceno poškozenému, nebo poškozeným. Později byl trest zpřísněn na dvojnásobek oné hodnoty.⁶⁸

Později došlo ke sjednání stálé komise, a to vydáním zákona lidovým shromážděním.

Průběh procesu byl tedy u stálých porot následovný. Celé řízení bylo zahájeno podáním žaloby, a to buď magistrátem, nebo soukromou osobou (většinou poškozeným). Obě strany se mohly nechat zastupovat patrony, kterým pomáhali advokáti, případně profesionální řečníci. Prvním úkonem, který musel žalobce vykonat bylo podání žádosti magistrátu o povolení žaloby zvané *postulatio*. V případě, že se sešlo více zájemců o žalobu, proběhla mezi nimi volba (*divinatio*) a odmítnutí žadatelé se jako vedlejší žalobci mohli připojit k tomu hlavnímu (právě z *divinatio* vznikla dnešní hromadná žaloba). Žaloba, nyní již oficiálně podaná magistrátu, se označovala jako *nominis delatio*. Senát, respektive předseda poroty, předložil žalobci seznam 450 občanů, z nichž měl vybrat 100, které předurčil jako budoucí soudce. Tento, již zkrácený, seznam předložil obžalovanému, který z nich vybral 50, kteří tvořili již konečnou porotu. Teď již začínal vlastní proces, zahájený řečí žalobce (případně jeho zástupce) k porotě. Následovalo předkládání důkazů a výsledky svědků (případně otroků na mučidlech). Jako druhý předstoupil obžalovaný (opět většinou spíše zastupovaný). K obhajobě měl opět stejné prostředky. Nakonec obě strany pronesly své závěrečné řeči a porota hlasovala. Na výběr měla ze 3 variant „*condemno*“ (odsuzuji), „*absolvo*“ (osvobozuji), nebo „*sibi non liquere*“ (nejsem si jist). Přičemž pokud více než třetina porotců, tedy minimálně 17, odpověděla *sibi non liquere*,

⁶⁷[3] PECINA, T. *Iuridictum*. [online], cit. 2023-12-14. url: <https://iuridictum.pecina.cz/w/Hlavn%C3%ADstrana.38>

⁶⁸[9] REBRO K. *Latinské právnické výrazy a výroky*. Praha: Ivo Železný, 1995, s. 191. ISBN 80-240-1067-4.

proces se opakoval. Počet opakování nebyl omezen. Porotci, jak je poznat podle možných odpovědí, rozhodovali pouze o vině, či nevině. Trest byl totiž dán přímo ze zákona, pro který byl daný čin kvalifikován a navržen obžalobou. Při opakování procesu tak mnohdy žalobce navrhl pouze jinou kvalifikaci trestného činu a porota si již byla jista.⁶⁹

Na obdobném principu soudních porot dnes funguje anglosaské právo.

Nejvyšším trestem, který mohl být soudní porotou vynesena byla trest smrti. Na rozsudky soudní poroty neplatilo právo provokace, a to z očividných důvodů. Ius provocationis se vztahovalo pouze na rozsudky, které byly vyneseny v rámci coercitia. O to častěji se však využívalo ius exili.⁷⁰

8.2.4 Příklady trestných činů

Zajímavým trestným činem je crimen ambitus, tedy volební korupce a podplácení voličů. Dochovala se nám do dnešní doby celá řada zákonů, které ukazují, že to bylo až jakýmsi římským folklórem. Tresty byly však většinou neúčinné a nedařilo se tento zločin potlačovat. Nejdříve hrozil pachateli desetiletý zákaz ucházení se o jakýkoliv magistrát, poté byl trest zpřísněn na trvalou ztrátu ius honorum, vyloučení ze senátu a pokuta. To bylo zřejmě stále málo, tudíž muselo dojít k ještě většímu zpřísnění. Pachatel musel natrvalo odejít do vyhnanství. Tímto postihem byl také trestán další politický trestný čin, a to crimen sodalicioium – obchodování s volebními hlasy.

Dalším klasickým trestným činem spojeným s politikou byl crimen maiestatis, nebo přesněji crimen imminutae maiestatis. Jednalo se o zneužití úřadu, spáchal ho tedy ten, kdo si přisvojoval více práv, než mu náleželo dle ústavy a popisu jeho funkce. Zde se však často stávalo, že byl tento zákon zneužíván k odstrňování nepohodlných politiků.

Specifickým případem (což se objevuje jako případ s zvláštním postupem i v dnešních právních systémech) byla velezrada. Domnělý pachatel byl prohlášen za nepřítele státu a jeho odsouzení nepodléhalo provokaci. Nově zavedeným trestným činem byl crimen vis, tedy násilí. Odsouzen měl být každý, kdo se dopustil útoku na lidové shromáždění, nebo za použití násilí narušil jeho jednání. Takový pachatel si „vysloužil“ trest smrti.

Dalším trestným činem, který rozhodně stojí za zmínku je čin, jehož skutkovou podstatu tvořilo „neoprávněné přivlastňování majetku veřejného nebo posvátného a pozměňování veřejných vyhlášek“. Nesl název crimen peculatus. Rovněž se jednalo o padělatele všeho druhu a falešní svědci. Padělatelé byli trestáni trestem smrti, ovšem zajímavější to bylo právě u falešných svědků. Ty totiž v případě chycení a odsouzení čekal stejný trest, který postihl žalovaného v jejich procesu, přičemž je soudila stejná porota.

Pokutou byl potrestán každý, kdo si osoboval moc nad cizím otrokem, nebo

⁶⁹[5] KINCL J., URFUS V., SKŘEJPEK M. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 329-330.

⁷⁰[5] KINCL J., URFUS V., SKŘEJPEK M. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 324-325.

zotročil svobodného.

Nově upravená byla v této době také vražda. Odsuzovala se totiž nejen dokonaná, jak tomu bylo v dřívějších dobách, ale také vražda připravovaná a pokus o ní.⁷¹

8.3 Císařství

Změny v politické struktuře v období po Caesarově smrti se opět musely nutně promítnout také v právu, a to i trestním. Zanikají republikánské státní orgány, a proto zcela zákonitě mizí i jejich kompetence v oblasti trestní represe. Právo za doby císařství se od dob republiky značně odlišovalo, ovšem rozhodně nemůžeme mluvit o úplném a okamžitém opuštění předchozího vývoje. Nastalá situace se velmi podobá té v právu soukromém, a to zejména v oblasti procesního práva. Opět, jako v každé nové době, dochází k zavádění nových trestných činů, ale také k rekvalifikaci a rozšiřování skutkových podstat těch, které již v platnosti byly. Dalo by se říci, že za císařství je trestní právo daleko „volnější“. Soudci mohli přihlížet k dalším okolnostem, ať už polehčujícím, nebo přitěžujícím a rozhodovat o výši trestů. Soudce byl zkrátka ve své roli značně svobodnější a už nebyly ani tak prosazovány zásady „nullum crimen sine lege“ a „nulla poena sine lege“.⁷²

8.3.1 Principát

V trestním právu stále existovala vazba na instituty zavedené již za republiky. Byla sice zavedena nová forma procesu, stále však existovaly stále soudní poroty a dokonce máme i občasné zmínky o lidovém shromáždění. Toto souběžné fungování dvou až třech forem trestního procesu však není zvláštností pouze trestního práva v době císařské. Jak již víme, během republiky také existovaly pospolu trestní poroty a lidová shromáždění. Můžeme si také připomenout právo soukromé, kde koexistovaly legisakční proces s formulovým za republiky a formulový s kogničním za císařství.⁷³

V této, jako ostatně v každé nové době, se opět objevuje řada nových prvků. Především je to trestní kompetence principia. Císař, jakožto nejvýše postavený muž celého státu, mohl dokonce některé procesy sám rozhodovat, nebo tuto pravomoc delegovat na své úředníky. Vzniká tedy nový typ procesu, který dnes nazýváme „cognitio extra ordinem“. Nejedná se tedy o proces před quaestiones. S těmi se tato forma ani nedá porovnávat, protože kogniční proces nebyl založený na akuzičním, nýbrž na inkvizičním principu. Byl tedy zahajován z rozhodnutí úředníka. Zároveň mohlo řízení probíhat za vyloučení veřejnosti, což za republiky opravdu nebylo možné. Zmizelo také jedno ze základních práv každého římského občana, a to *ius provocationis*, respektive bylo nahrazeno právem obrátit se na císaře (*apellatio*).⁷⁴

⁷¹[1]STLOUKALOVÁ K., (ed.) *Soudobá reflexe římského práva*. Praha: Eva Rozkotová, 2015, s. 147. ISBN 978-80-87975-29-9.

⁷²[5] KINCL J., URFUS V., SKŘEJPEK M. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 332-333.

⁷³[5] KINCL J., URFUS V., SKŘEJPEK M. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 333.

⁷⁴[5] KINCL J., URFUS V., SKŘEJPEK M. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 333.

Nejdříve se soudcovské portfolio skládalo z 3 decurií o 1000 členech. Každý soudce byl doživotně jmenován přímo císařem a věková hranice pro výkon této profese byla snížena z původních 30 na 25. Později byla přidána ještě jedna decurie, která se zabývala méně vážnými případy. Při hlasování měl císař právo se přiklonit k menšině a zvrátit tak celý výsledek.⁷⁵

Dalším druhem trestního procesu bylo řízení konané před senátem. Vztahoval se však pouze na politické trestné činy jeho členů. Řízení začínalo z podnětu konzulů nebo císaře, tudíž by se dalo říci, že sám císař byl žalobcem. Téměř vždy byl však zastupován někým ze svých podřízených úředníků. Průběh byl následovný: po přednesení žaloby dostaly obě strany prostor obhájit svoje tvrzení a o výsledku poté rozhodoval celý senát. Společně s quaestiones však stejně později v 1. století n. l. zanikl.

Zcela novým druhem trestního procesu, jak již bylo řečeno, byl císařský proces. Do té doby neměl předchůdce a vyvinul se prakticky od nuly. Z jeho počátků byly tímto procesem stíhány činy, které za republiky neexistovaly, nebo nebyly sepsány a neřešily je tudíž trestní poroty. Jsou to tzv. crimina extraordinaria a postupem času, jak byly zaváděny, vytvořily ucelený systém, který neměl v historii římského trestního práva obdoby. Z počátků byly cognitio extra ordinem spíše takovým coercitím císaře, jak už je však psáno výše, začal své pravomoci delegovat na své úředníky, a to zejména provinční správce a praefecty. Ti zajišťovali důležité úkoly v Římě a Itálii a měli trestní pravomoci pouze v jim svěřených oblastech. Praefectů tedy bylo více. Praefectus praetorio měl trestní pravomoci v Itálii, praefectus annonae zase vyšetřoval a trestal přestupky v oblasti zásobování Říma. Nebo například praefectus Urbi měl na starosti městskou policii a měl pravomoc do vzdálenosti (v přepočtu) asi 150 km od Říma. Praefectus vigilium byl zase velitelem noční policie a hasičů působících v Římě. V 1. století n.l., za vlády císaře Claudia se tedy z tohoto procesu, původně velmi neobvyklého, stává jediné trestní řízení v jedné z největších světových říší té doby.⁷⁶

Pro zahájení trestního řízení stačilo pouhé udání. Udavači v případě odsouzení pachatele náležela část jeho majetku. Přitom se ani nemusel účastnit soudu. Rozsudek byl konečný a odvolání nepřipadalo v úvahu (právo provokace bylo již zrušeno). Jedinou možností bylo udělení milosti, to však náleželo přímo císaři. Tresty byly, jak již bylo zmíněno, v rukou soudců. Ti však měli „různé metry“ pro různé vrstvy obyvatel. Nižší vrstva byla trestána samozřejmě daleko tvrdšími tresty, často zostřeným trestem smrti. To jenom podporuje fakt, že rostla tendence s obyvateli jednat jako s poddanými.⁷⁷

Objevují se také nové tresty jako například konfiskace majetku, a to buď úplná, nebo částečná. Ius exili se změnilo ve vyhnanství nucené. Znovu se objevují také, za republiky zrušené, tělesné tresty.

⁷⁵[5] KINCL J., URFUS V., SKŘEJPEK M. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 333-334.

⁷⁶[5] KINCL J., URFUS V., SKŘEJPEK M. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 334-335.

⁷⁷[5] KINCL J., URFUS V., SKŘEJPEK M. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 335-336.

Za císaře Augusta se začalo rozlišovat veřejné a soukromé násilí. Jako *vis publica*, podle názvu tedy jako ono násilí veřejné, byl kvalifikován každý čin, který měl za následek narušení chodu státních orgánů. Mohl se ho dopustit jak úředník, tak soukromá osoba a trestáno bylo vyhnanstvím. *Vis privata* zahrnovalo daleko více činů. Jednalo se o narušení soukromé sféry násilím, za což hrozil pachateli trest konfiskace jedné třetiny jeho majetku. To ovšem není vše, do tohoto odvětví spadalo také nebezpečné násilí jako loupež při ztroskotání lodi nebo banditismus. Oba tyto trestné činy se trestaly předhozením pachatele dravému zvířeti. Augustus také obnovil starobylý trest *poena cullei* a nechal jím trestat otcovraždu. Zajímavé také je, že soudce, jež odsoudil člověka k smrti bez řádného procesu, byl trestán jako vrah. Stejně jako vraždy se hodnotila tak kastrace.⁷⁸

8.3.2 Dominát

V této době se trestní právo ještě více rozšiřovalo do soukromí občanů. Dochází k jeho rozšíření o rodinné vztahy (to ostatně začalo již dříve), ale také o náboženský život, jež byl dříve výlučnou sférou jednotlivce. Ještě více než dříve je také omezen přístup veřejnosti k trestním procesům. Velkou změnou však je, že soudci již nemají možnost volných trestů dle svého uvážení, ale musí se řídit přesně danými instrukcemi. Poprvé se objevuje také *defensor civitatis*, tedy ochránce chudých občanů. I dnes můžeme vidět případy, které obhájci dostanou jako *ex offio*, kteří jsou nemajetným občanům přiděleni soudem. Správci provincií již nemohli udělovat trest smrti, ani konfiskovat majetek, stali se tedy soudci 1. stupně. Došlo také ke sjednocení druhů trestů, kdy došlo dokonce k jejich zpřísnění. Císař Justinián také zavedl obecný postih pohanů. *Crimen vis* byl sjednocen, ovšem Justinián opět obnovil dvě skutkové podstaty. Byl také velmi zpřísněn postih sexuálních trestných činů, které byly nově trestány upálením.⁷⁹

⁷⁸[5] KINCL J., URFUS V., SKŘEJPEK M. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 337.

⁷⁹[5] KINCL J., URFUS V., SKŘEJPEK M. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 338-340.

9 METODIKA

Postupoval jsem metodou historiografickou a extrakce. Historiografická metoda je založená na bádání v pramenech, odborné literatuře, porovnávání s jinými zdroji a důkazy. Tyto odborné práce jsem potom extrahoval a vytvořil z nich tuto práci tak, aby byla srozumitelná i laické veřejnosti a případně mohla zpopularizovat toto složité, ba neoddiskutovatelně zajímavé téma.

Z veřejných knihoven, ve kterých jsem bádal, mohu zmínit například Studijní a vědeckou knihovnu v Hradci Králové.

Na základě prostudovaných literárních zdrojů, zejména tedy publikace Římské právo autorů Kincla, Urfuse a Skřejpka a konzultace s vedoucím práce a odborným konzultantem, jsme stanovili hlavní výzkumnou otázku: Má římské právo vliv na dnešní právní systémy? Tuto hlavní výzkumnou otázku jsme doplnili otázkami zpřesňu-

jícími, které znějí: Na který dnešní právní systém je případně vliv největší? Používá se v dnešním právu nějaký prvek identicky?

Na základě těchto otázek jsme si stanovili hypotézu, která zní: Dnešní právní systémy jsou postaveny na základech římského práva, nenajdeme však identické prvky.

10 VÝSLEDKY

Výsledkem této práce je zejména sumarizace římského práva jako celku. Touto prací bych chtěl zpopularizovat právní systém této starověké, velkolepé říše. První část práce se tedy věnuje kontinuálnímu vývoji římského práva jako celku.

Pokusil jsem se také zodpovědět hlavní výzkumnou otázku, otázky zpřesňující a ověřit, na nich postavenou, hypotézu. Hlavní výzkumná otázka, tedy: Má římské právo vliv na dnešní právní systémy? se potvrdila. Na několika příkladech je v práci názorně ukázána analogie s dnešními právními systémy, a to především s anglosaským. Nejvýraznějším takovýmto prvkem jsou quaestiones, tedy v anglosaském právu dodnes využívané soudní poroty.

Na první zpřesňující otázku: Na který dnešní právní systém je případně vliv největší? již odpověď známe. Z mého zkoumání vyplývá, že je to tedy právo anglosaské, ve kterém se podobností k právu římskému nachází opravdu řada.

Druhá zpřesňující otázka zněla takto: Používá se v dnešním právu nějaký prvek identicky? Odpověď byla po prostudování nejrůznějších materiálů zřejmá. Je to opět prvek anglosaského práva, a to konkrétně soudní proces před soudními porotami, v římském právu nazývaný quaestiones.

Moje hypotéza, že dnešní právní systémy jsou postaveny na základech římského práva, nenajdeme však identické prvky, se potvrdila. Přestože quaestiones jsou zřejmě nejpodobnějším prvkem zachovaným dodnes, nemůžeme tvrdit, že jsou identické. Anglosaské soudní poroty jsou mnohem dokonalejší. Také si ze zkušenosti nejen mojích, ale také lidí, kteří mi s prací pomáhali, vyplývá, že je jednodušší se učit věci od jednodušších postupně ke složitějším. To samé platí u práva. Právě proto, že můžeme najít v římském právu jakési „základy“ práva dnešního, je výhodnější se nejdříve naučit to, a až poté začít s složitějšími systémy.

Mým záměrem při psaní této práce bylo proto pro veřejnost, a to zejména středoškolské studenty se zájmem o budoucí studium práv, zjednodušit složité publikace a vysokoškolská skripta, která většinou předpokládají hlubší orientaci v oboru. To by mohlo mít za následek zpopularizování tohoto právního celku, jež povětšinou předběhl svou dobu a lepší pochopení i práva, které používá každý z nás i dnes.

DISKUZE

Tato práce se věnuje tématu římského práva se zaměřením na právo trestní. Jako cíl práce jsem si tedy stanovil zpřístupnění tohoto tématu laické veřejnosti, především studentům středních škol, kteří by se chtěli hlásit na právnickou fakultu nebo mají jiný záměr o právo, srozumitelnou formou a ověření si hypotézy, že dnešní právní systémy jsou postaveny na základech římského práva, ovšem nenajdeme identické prvky.

Právě analogie s moderními právními systémy se potvrdila. Během práce jsme několikrát narazili na podobnosti jak s anglosaským systémem, tak se systémem používaným v ostatních evropských zemích. Přestože byly některé rysy, na které v práci odkazujeme, stejné, některé se lišily. Například v každém období Římské říše se s velkou mírou vyskytoval trest smrti, což u nás dnes již tak běžné není. Ve většině období se také vyskytoval v různých zosťavených formách, jako byla například poena culeii. To je dnes absolutně nemyslitelné.

Obecně lze říci, že římské právo bylo téměř ve všech dobách nezvykle pokrokové a čerpaly z něho všechny pozdější právní systémy, včetně těch dnešních. Mezi reformy, které předběhly svoji dobu, patří například právo provokace nebo systém jednoho činu pro jeden zákon, oboje za doby republiky. Stále si však myslím, že mělo části, ze kterých bychom se měli poučit i dnes, a které nejsou v našich zákonech dostatečně ošetřeny.

Jednou z možností rozvoje této práce je detailnější porovnání s dnešními právními systémy, zejména tedy s právem anglosaským. Na to je ovšem nutná jejich hlubší znalost, což je pro studenta střední školy prakticky nemožné. Do budoucna by to ale byla zajímavá myšlenka.

Práce podobného typu samozřejmě již existují, ovšem v takovémto rozsahu, věnující se nejdříve komplexnímu systému i s jeho vývojem, a poté jednomu podrobnějšímu odvětví, stále však pro laiky srozumitelnému, se mi nepodařilo dohledat. Většina již existujících prací v tomto oboru je velmi odborná a předpokládá hlubší znalosti v oblasti práva. Moje práce je zaměřena spíše na popularizaci tohoto tématu u veřejnosti. A to z toho důvodu, že si myslím, že pro lepší pochopení dnešních, značně složitějších právních systémů je lepší začít od jejich základů.

Kromě přínosu pro mne osobně by práce tedy mohla mít pozitivní vliv na to, jakým způsobem veřejnost vnímá právní systém této starověké říše. Co se týče mého osobního přínosu, pochopil jsem obsah a význam některých základních latinských právnických výrazů a nahlédl jsem do tajů starobylého zákoníku majícího vliv i na dnešní právní systémy. Jsem tedy rád, že jsem mohl prostřednictvím této práce alespoň trochu prozkoumat látku z jednoho z prvních semestrů studia práv, jemuž bych se chtěl v budoucnu věnovat. Myslím, že podobný vliv by mohla práce mít i na další studenty středních škol, a to nejen ty, kteří tento cíl mají také.

ZÁVĚR

První část této práce je věnována základní orientaci v římském právu, a to v každé době jeho fungování. Celá část je seřazena chronologicky, tedy od dob, kdy jedinými právními normami byly starobylé obyčeje a jakýmsi právníky pontifikové. Následující období bylo vládou římských králů. V tomto období již vznikl první psaný zákoník, a to Lex duodecim tabularum. Poté se práce zaměřuje na Římskou republiku, kdy je právo zřejmě nejdokonalejší a jedná se o dobu jeho největšího rozkvětu, a kde jsou také největší podobnosti s právem dnešním. Po nastolení vlády císařů začíná právo v porovnání s republikánskými reformami upadat, stále je však na velmi dobré úrovni.

Druhá část práce se zaměřuje více na římské právo trestní. Zabývá se jím opět z pohledu všech třech politických systémů v říši a snaží se najít analogie k právu dnešnímu. Ta je pro velkou část dnešních právních systémů patrná nejvíce v době republiky, což je vzhledem k obdobnosti politických zřízení logické. Nejvíce se podobá právu anglosaskému.

Práce je tvořena pomocí historiografické metody a extrakce z odborné literatury. Konkrétně z deseti učebnic pro vysoké školy, odborných publikací a jednoho internetového webu. Dva z mých knižních zdrojů byly zahraniční.

Hlavním výsledkem této práce je shrnutí právního systému jedné z největších starověkých říší jako celku i jeho vývoje. Římské právo obecně patří spíše k těm složitějším starověkým systémům práva. Právě proto je také na svou dobu velice pokrokové a některé jeho principy stále fungují. Ověřili jsme si také hypotézu a zodpověděli všechny výzkumné otázky.

Tato práce má tedy význam pro velkou skupinu lidí, a tou je laická veřejnost. Ta by se z této práce mohla dozvědět informace o vzniku, vývoji a vlivu římského práva na právo dnešní, každým z nás používané. Pro jeho pochopení a lepší orientaci v něm je totiž vědění o jeho vzniku, v tomto případě vzniku ve starověkém Římě, velmi důležité.

LITERATURA

- [1] STLOUKALOVÁ K., (ed.) *Soudobá reflexe římského práva*. Praha: Eva Rozkottová, 2015. ISBN: 978-80-87975-29-9.
- [2] MOMMSEN, T. *History of Rome*. New York: Scribner, Armstrong&CO, 1874.
- [3] PECINA, T. *Iuridictum*. [online], cit. 2023-12-14. URL: https://iuridictum.pecina.cz/w/Hlavn%C3%AD_strana.
- [4] BALÍK S, BALÍK S ml. *Rukověť k dějinám římského práva a jeho institucí*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. ISBN: 978-80-7380-256-1.
- [5] KINCL J., URFUS V., SKŘEJPEK M. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995.
- [6] SKŘEJPEK, M. *Římské právo v datech*. Praha: C. H. Beck, 1997. ISBN: 80-7179-123-7.
- [7] BARTOŠEK, M. *Dějiny římského práva (ve třech fázích jeho vývoje)*. Praha: ACADEMIA, 1988.
- [8] HAMZA, G. *Origine e sviluppo degli ordinamenti giusprivatistici moderni in base alla tradizione del diritto romano*. Santiago de compostela: Andavira Editora, 2013.
- [9] REBRO, K. *Latinské právníké výrazy a výroky*. Praha: Ivo Železný, 1995. ISBN: 80-240-1067-4.
- [10] FRÝDEK, M. *Kurs římského práva*. Ostrava: KEY Publishing, 2011. ISBN: 978-80-7418-119-1.